

KEMÉNY ZSIGMOND NAPLÓJA

Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzé teszi: Benkő Samu. Bukarest, 1966. Irodalmi Könyvk. 231 l.

A napló, melyért a Kemény-kutatók tövé tették Erdély különféle levéltárait, több mint nyolcvan évig hevert az Apor-család, majd a sepsiszentgyörgyi múzeum irományai között. A múzeum irattárát később a román Állami Levéltár helyi fiókja vette át, s itt, az Apor-hagyaték rendezése közben találta meg Árvay József levéltáros. Önzetlenül átadta az értékes leletet a levéltárban kutató Benkő Samunak, aki az Igaz Szó 1964/11. számában, némi kihagyással, közzé is tette, bevezetővel és részletes jegyzetapparátussal ellátva.

Kemény naplójának megjelenése mind Romániában, mind nálunk élénk érdeklődést keltett. Híradások, ismertetések és nagyobb elemző írások számoltak be tartalmáról, a Népszabadság például egész oldalas cikkben méltatta jelentőségét. Nyilván e nem mindennapi érdeklődésre való tekintettel jelentette meg a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó a naplót 1966 közepén könyvalakban, Benkő Samu ötvenes tanulmányával s magyarázó jegyzeteivel együtt.

A leginkább érdekelték, a XIX. század közepének irodalom- és történetkutatói a napló felfedezését szenzációként fogadták. A sajtóvisszhangját azonban már kissé vegyes érzelmekkel figyelték: örültek a széles közvélemény érdeklődésének, de kevésbé a naplóról szóló írásoknak. Ezek ugyanis többnyire arról írtak, hogy milyen érdekesek a napló Petőfire, Széchenyi és Kossuth ellentétére, a kor egészére vonatkozó adatai, megállapításai s nem igen figyeltek a közzétett Benkő Samu ítéseire: e naplónak elsősorban Kemény Zsigmond egyéni sorsa, a művek megértése szempontjából van különleges jelentősége. Mintha a napló fogadtatása is jelezné, hogy egyesek szemében még mindig kényes téma a Kemény-életmű, melyhez a tudományos vizsgálat is csak óvatosan, mintegy a „hátsó kapun” közlekedve nyúlhat.

A napló 24 nap eseményeiről számol be, 1846. július 27-től augusztus 19-ig. A helyszín Zsibó, Kolozsvár, Debrecen, Pest. A naplóírásba fogó Kemény mögött már nagy élettapasztalat, emberismeret van. Külföldet járt, alaposan tájékozott a hazai társadalmi, politikai viszonyokban. Megbecsült ember, aki politikai és irodalmi műveivel, publicisztikai, közéleti és szerkesztői tevékenységével országos tekintélyre tett szert, s akitől ellenzéki érzelmű pályatársai – Kossuth, Széchenyi, Wesselényi vagy Eötvös – sokat várnak. A kor egyik legműveltebb író-politikusa, a régi és egykorú filozófia, az angol közgazdaságtan,

a magyar és erdélyi közjog, a különféle irodalmi irányzatok és a társalmi művészetek terén egyaránt imponáló biztonsággal mozog.

Túl van már élete legnagyobb csalódásain is. 1841-ben hallatlan lendülettel, nagy ambíciókkal lépett a politikai cselekvés terére, rövidesen az erdélyi ellenzék egyik vezéralakjává nőtt. Néhány év elteltével azonban teljesen kiábrándult az erdélyi közéletből, reformterve és erélye megtört saját osztályának közönyén, maradványán, nyílt ellenszegülésén. Magánéletében is keserű csalódás érte: a Wass Ottiliával való ábrándos ismeretségük szerelemmé (Kemény életében egyetlen igazi szerelemmé) szövedött, de a szülők, kor- (és persze vagyon-) különbségekre hivatkozva, radikálisan véget vetettek a kapcsolatnak. Más alkatú férfi e kudarcot hamar kiheverte volna, de a zárkózott, a szemérmes, az érzelmeiben ritkán megtárlakozó, a nőkel való kapcsolataiban kifejezetten félszeg Kemény egy életre szóló sebet kapott.

S most, 1846 közepén Kemény állandó feszültségben él. Úgy érzi, s nem is alaptalanul, hogy sorsdöntő választót előtt áll. Elhatározta már, hogy otthagyja csalódásainak színterét, Erdélyt és Pestre költözik. De nem tudja még, hogyan tovább? Szépirói pályára készüljön-e, vagy inkább a politikusi, az újságírói pályát válassza? S ha az utóbbit választaná, akkor melyik ellenzéki árnyalat mellé álljon? Fogadja el Széchenyi illetve Andrassy Gyula lapszerkesztői ajánlatát, vagy legyen inkább a centralisták híve és álljon a Pesti Hírlap táborába? Esetleg Kossuth pártbíráihoz csatlakozzék? A feszült lelki diszpozíció önvizsgálatot, a megtett útról mérleget, a sokféle lehetőség pedig tájékozódást, megfontolást kíván. Ennélfogva Kemény naplója e feszült érzelmi-egzisztenciális állapotnak nemcsak legjobb írásos bizonyítéka, hanem terméke is. S lassan, az élénkülő pesti politikai légkör és viszonyok megismerésével, barátai unszolására a magyarországi közéletbe való tevékeny bekapcsolódás felé kezd hajlani. Megszakítja a naplót, sietve befejezi a *Gyulai Pál* című regényét, a még nyugtalanító habozásait, kételyeit ennek kifejeletébe fogalmazva, majd évekre a közéleti harcok sodrába kerül.

Nem tudunk róla, hogy Kemény más életszakaszaiban is írt volna naplót. Ezt a szöveget pedig nemcsak egyetlen naplójának, hanem egyetlen igazán vallomás jellegű írásának is tekintjük. E tény is, de különösen az, hogy választóton, írói pályafordulatkor keletkezett, amikor a karaktervonások külö-

nősen éles megvilágításban szoktak előtűnni, Kemény egyéniségének, jellemének megértése szempontjából kivételesen hiteles és értékes forrássá teszi a naplót. A napló többnyire nyugodt, keresetten szenvtelen hangját olykor-olykor megbontó keserűség, szenvedély már szimbolizálja Kemény egyéniségének fő jellegzetességét: azt a hatalmas, végülis életét felőrli feszültséget, melynek egyik pólusa a kifelé tartózkodó és megfontolt, vizsgálódó, de udvariasan elzárkózó attitűd, az önmagára erőltetett nyugalom, a másik a ritkán kiélt, többnyire magába zárt, rejtett és elfojtásra ítélt lobogó szenvedélyesség, az emésztő kételyek, a magánéletben eleve boldogtalanságra, meg nem értésre ítélt férfi romantikus önszugesztiója. A Kemény-féle alkat bensőséges családi életre teljességgel alkalmatlan; a nőben megtalálhatja a legjobb barátot és az alkalmi kalandot egyaránt — de az életársat nem. A segíteni kész, hűséges barátot pedig egyszerűen nem tűri meg maga mellett. Olyan személyiséget ismerünk meg a naplóból, aki a magánéleti energiáit is igyekszik átcsoportosítani az alkotás területére; akinek az alkotó munka életszükséglet, mert ez biztosítja a szélsőséges hangulatok feletti önuralom lehetőségét, s mert ezzel kényszeríti ki, valószínűbbé teszi a lelki és értelmi szféra harmóniáját. Ez a Kemény szűkségképpen analízáló, kritikusan szemlélő alkat, aki szüntelenül mérlegeli a vele kapcsolatban álló embereket, környezetének eseményeit — s elsősorban önmagát.

A napló rést nyit az írói műhely titkaiba is. Középről figyelhetjük meg, hogyan alkot Kemény, és mennyire pontosan ismeri önmaga írói alkatának, alkotó módszerének alapvonásait, műveinek értékeit és hibáit.

Kitűnő megfigyelő, remek pszichológus Kemény. Akár Széchenyit, akár Dessewffy-t veszi szemügyre, az alak mozgásából, beszédéből, egyéb megnyilatkozásaiból néhány mondattal valóságos karakterképet formál. A jellem és etika kérdései izgatják, erényt és hibát kevés szóval tud érzékletessé tenni. Témaérzéke nem mindennapi. Meglát a Vadász-kürt-vendéglőben egy bánati kisasszonyt, megszületik a fiziológiai leírás és egy-két mondatos jellemrajz, majd munkába lép a bölcselkedő képzelet. Íme, egy meg nem írt Kemény-novella magva: „Szomszédom egy barna bánatusi kisasszony volt, egészen szabad karral, és szintén szabad karú s fiatalként öltözködő anyával. A lánynak oly szénfekete s dús fűrtői voltak, minőket én soha nem láttam, bőrszinezete oly kreoli, teste annyira élvre alakult, arca oly komolyan kacér s intelligens volt, hogy én meg tudom fogni azon kedélyhangulatot, melyben valaki nőt veszen el előre meggyőződve, hogy az szarvat tüzend homlokára, azon hangulatot, melyben a kéj reményéért megbarátkozunk

a csalatás valószínűségével. Persze jobb, ha ily némernek más leand férje, s mi udvarlói. De az első éj!!” (172. l.)

Más a gigondolás — s más a megformálás. Irodalmunknak aligha van még egy írója, aki annyira nehezen, kínlódva, gyakran hivatás nélkül írja regényeit, mint Kemény. Naplójában mindezt most maga vallja be. S azt az alkati tulajdonságát is, hogy ritkán van alkotásra képes hangulatban, s ekkor is több a hajlama az okoskodásra, mint a képzelődésre. „Nálam már a poézis nem vestatűz, hogy szünetlen égjen, de egy villámlás, mely a beírt ív sötét és üres láthatárán egyszer, kétszer lobban át. Különös, hogy midőn legtöbb költészetem volt, semmi munkát nem írtam.” (143 l.) Úgy érzi, nem tud „felségesen” egyszerű lenni, történetei, mondatfűzése, dialógusai „csillámlóak, deklamálóak” (1791. l.) Mennyire igazolja a napló Péterfy megállapításait: Kemény művei feszült lelkiállapot, lelki erőlködés, kényszerűség és önkényszerítés termékei, innen ered nehézségük, egyenetlen szerkezetük, elmélkedő és leíró részek harmóniátlansága.

A napló politikai vonatkozásokban gazdag részei ismételtelen figyelmeztetnek, hogy tévednek azok, akik a politikus Kemény egész pályáját csupán az 1849 utáni erősen tendenciózus röpiratok és esszék, vagy csupán a levelezés felől ítélik meg. 1849 előtti közéleti tevékenysége, publicisztikája, szépirodalmi művei, és most e naplója is tanúsítják, hogy Kemény ezekben az években a haladás fő áramában él, hat, tevékenykedik. Tántoríthatatlan liberális, aki éppen helyét keresi a magyarországi ellenzék soraiban. Mivel politikai és közjogi talentumnak, az erdélyi társadalmi-nemzetiség viszonyok első szakértőjének, kitűnő tollú publicista-szerkesztőnek ismerik, minden politikai árnyalat meg akarja őt nyerni: a kormánypolitikával szemben ekkor meglehetősen toleráns, taktikázó Széchenyi, a radikalizálódó Kossuth, a centralista Eötvös és Csengery, sőt még a konzervatívok is. S az a tény, hogy választania kell közülük, előzményként pedig alaposan meg kell ismernie minden csoport nézetét, az ellenzéki vezetők politikai és emberi jellemét, a naplót különösen becses, hiteles történeti forrássá teszi. Lemérhetjük belőle Kemény viszonyát a főbb ellenzéki vezetők-höz, korrigálva vagy kiegészítve eddigi, elsősorban Kemény említett írásaiból származó ismereteinket.

Már eddig is sejtettük Kemény publicisztikájából, hogy az a kép, melyet Kemény *A két Wesselényi Miklós* című esszéjében, 1850-ben ad az 1846. évi zsidói tartózkodásáról, a közte és Wesselényi között lezajlott nagy vitákról s fokozódó eltávolodásukról, célzatosan elrajzolt. Most a naplónak a zsidói napokról, a két politikus közös tervezgeté-

seiről szóló része — amint ezt Benkő Samu tanulmánya is jelzi — perdöntően bizonyítja, hogy Kemény és Wesselényi között ekkor komoly nézeteltérések, viták nem voltak, nem is lehettek. S éppen a naplóból tükröződő, valóságos Kemény—Wesselényi barátsággal és nézetekonszággal vág egybe az a feltételezés is, hogy Kemény Széchenyi belpolitikai elképzeléseitől meglehetősen távol állott ekkoriban. Az tehát, hogy Széchenyi gesztusait (pl. a tervezett lapjának szerkesztői tisztét) s mindenféle politikai közeledését elhárította, nem taktikai okokból vagy Wesselényi kímélése miatt történt, miként később bizonygatni igyekezett. S ekkor még Kossuthot sem nézte ellenszenvvel, Wesselényi is kifejezetten a Kossuthoz való csatlakozásra ösztönözte. Igaz lehet Benkő Samu finom megfigyelése: Kemény egy kissé a hatása alá is kerülhetett Kossuthnak, mert szinte keresi és örömmel fedezi fel politikai elveinek vagy karakterének vélt vagy valódi eltemetésait, közéleti eljárásainak következetlenségeit s főleg nyilvánvaló járatlanságát, botlásait az erdélyi viszonyok megítélésében. A legnagyobb rokonszenvvel kétségkívül Eötvösről, Csengeryről, Szalayról, a Pesti Hírlap csoportjáról ír. Figyelemre méltó azonban, hogy inkább csak nagy tudásukról, műveltségükről s vonzó emberi tulajdonságaikról emlékezik meg — csupán egyetlen esetben dicsérve meg őket, egy praktikus politikai javaslatukért —, de sohasem szól helyeslően az egész centralista politikai programról. E tény is újabb nyomós figyelmeztetés arra nézve, hogy Kemény centralista teoretikussá való minősítése — fikció.

A szűkebben értelmezett Kemény-filológiát gazdagítja a napló számtalan, Kemény életének erre a szakaszára, mindennapjaira fényt derítő adata. Megtudjuk ezekből, hogy Kemény mit és hogyan olvasott ekkortájt, milyen társaságba járt, mikor milyen szerepet játszott a pesti napi politikai és irodalmi életben, az ellenzéki konferenciákban, valamint milyen véleményt alkotott mindezekről. Egy Kemény-életrajz hitelesen tudja majd rekonstruálni e naplóból íronk életformáját, egy-egy napjának történetét, napi időbeosztását. Igen becsesek a Petőfi és Vörösmarty jellemére, szokásaira, de jelentősek a Jósika Miklósról, Erdélyi Jánosra, Kuthy Lajosra, Pákh Albertre, Pálffy Albertre, P. Horváth Lázárra, Vida Károlyra és más írókra, írói csoportosulásokra, valamint, a már említett politikai vezetőkön kívül, Apponyi Györgyre, Kovács Lajosra, Perényi Zsigmondra, Szabó Pálra, Teleki Lászlóra, Wenckheim Bélára s másokra vonatkozó megállapításai, adatközlései is.

Benkő Samu *A fiatal Kemény Zsigmond és naplója* című bevezető tanulmánya — az erdélyi publicisztika, a regénykísérletek és a

levelezés alapján — Kemény politikai, gondolkodói és szépirodalmi fejlődését adja, persze vázlatosan, súlypontozva, 1846 közepéig, a napló megszületéséig. Részletesen elemzi Enyed friss társadalmi és szellemi életének, az enyedi kollégiumnak, különösen a két kiváló tanárnak: Köteles Sámuelnek és Szász Károlynak Keményre gyakorolt hatását. Kitűnő az a fejtegetés, melyet az 1830-as évek Erdélyéről, az erdélyi társadalom anyagi alapjaiban bekövetkezett változásokról, Kemény osztályának válságáról kapunk. Az arisztokrácia különféle típusairól, a konzervatív Bethlen Lajosról, a „vállalkozó” Bánffy-akról, az aulikus katonáról, Haller Ferencről, az ellenzéki Bethlen Jánosról adott rövid portrék igen alkalmasak arra, hogy utánuk, mintegy ellentétként, a „parlagi arisztokrata”, a rosszabb anyagi helyzetből indult, lényegében értelmiségi pályára kényszerült Kemény Zsigmond válságélményét körvonalazhassa. Ellenzéki társai közül kétségkívül Keményben tudatosult leginkább e válságélmény, minden lényeges összetevőjével (Ausztriához való viszonyunk, nemzetiségi kérdés stb.) együtt. S ő jelöli meg legkövetkezetesebben a járható utat: a meddő sérelmi politika feladásával a kor gazdasági, társadalmi szükségleteiből, követelményeiből kiinduló reformpolitika útját. Meggyőzően összegezi Benkő Samu: „Kemény munkásságának különböző számai — közéleti szereplés, publicisztika, regényírás — a naplót megelőző időkben a válság tudatosításában vállalt feladat orsóján sodródniak össze. A válság itt van. A történelem hozta. Nem lehet elbujni, sem kitérni előle, de az ember megismerheti természetét, s ép bírral szabadulhat ki belőle. Kemény azt akarja, hogy elkerülhetetlen változások ne a nemesség megkerülésével, vagy éppen mellőzésével következzenek be. Vallja, hogy ilyen helyzetben csak fejlődéssel számoló politika tud eredményt elérni.” (27. l.)

Kemény felismeréseit lázas közéleti tevékenysége követte — fűzi tovább gondolatmenetét Benkő Samu. Három területen. Az 1841/43-i országgyűlés ellenzékének szervezése, a követutasítások sugalmazása terén, a törvényhatóságok munkájában, s főleg az alkatának leginkább megfelelő újságírói gyakorlatban. Igen sikerült Kemény publicisztikájának általános, főbb témáinak (tehát Erdély történelmi múltjának, jelenkori társadalmi szerkezetének, az osztályok egymáshoz való viszonyának s mozgásának, az erdélyi közjognak, az uniónak, az úrbérnek, a nemzetiségi kérdésnek, a különböző reformproblémáknak, s mindezekkel kapcsolatban az ellenzéki politika stratégiájának és taktikájának) pedig első kísérletre is beható, részletes elemzése. Fontos továbbá annak a hatalmas filozófiai, természettudományos, történelmi, jogi, irodalmi és esztétikai ismeretanyag-

nak a jelzése is, mely Kemény nagy társadalmi, politikai agitációjának mintegy a műveltségi alapjait képezte. Szerencsés gondolat volt Benkő Samu részéről, hogy Kemény társadalompolitikai gondolkodását összevetette három haladó szellemű erdélyi kortársának, George Barițnak, Stephan Ludwig Rothnak és Bolyai Jánosnak a nézeteivel, megállapítva, hogy míg az első kettő igen sok kérdésben (pl. a szabadelvűség értelmezése, nemzetiségi ügyek, egyes konkrét reformok) Keménnyel vall rokon felfogást, addig Bolyai az utópikus szocializmus eszmevilágához vonzódik.

Benkő esztétikai fogékonyságára, kitűnő elemzőkészségére mutat a fiatal Kemény szépirodalmi munkásságát bemutató tanulmányrészlet. A három regényről illetve töredékről — az *Izabella királyné és a remete*, az *Élet és ábránd*, *A hírlapszerkesztő naplója* — adott elemzés önmagában is sikerült. E művek beállítása Kemény írói fejlődésébe, témájuknak az életrajzi események, a publicisztika felől való megvilágítása fontos új összefüggések megsejtéséhez vezet. Így például kitűnő érzékkel fedezi fel Benkő Samu az *Élet és ábránd* főhősében, Camõesben a szerelmében csalódott s a költészet megváltó erejében bizakodó Kemény romantikus lírai önarcképét. Vagy *A hírlapszerkesztő naplója* Kolostori Albertjében a kategórikus imperatívusától szüntelen cselekvésre kényszerülő, de a tett értelmében kételkedő, sokszorosan csalódott Kemény dilemmáit. Lényegében az is új és helytálló megfigyelés, hogy míg az *Izabella királyné* ... konstrukciója inkább a francia romantikus regényre emlékeztet, az *Élet és ábránd*, mely erős Werther-hatást mutat, már komoly kísérlet az igényes lélekelemző regény megírására; bár itt hangsúlyozni kellett volna, hogy az utóbbi Kemény természetesen *romantikus* regényábrázolási koncepciójának, módszereinek és technikájának megszilárdulásáról, elmélyüléséről tanuskodik.

A bevezető tanulmány jelentős érdeme a régebbi és újabb Kemény-irodalom néhány vitatható vagy téves állításának megkérdőjelezése is. Egyetlen példát említenénk. Az 1834/35-i erdélyi országgyűlésnek, s az azt követő, az erdélyi ellenzék eszmélését, szervezkedését évekre visszavető tragikus eseményeknek Kemény szemtanúja volt, mindezek írónk sorsának további alakulására is rányomták bélyegüket. Egyes magyarországi kutatók éppen „az ellenzékre mért csapás nyomasztó emlékével magyarazzák” Kemény bizonyos „remlátásait, szorongásait”, történetsemleletének ellentmondásait. Kemény 1840-es évek elejei, 1834/35 eseményeit, következményeit elemző és megítélő publicisztikai megnyilatkozásaiból vett adatokkal Benkő Samu meggyőzően bizonyítja, hogy „nem egészen indokolt közvetlen összefüggést

feltételezni 1834 nyomasztó emlékei” és a jóval későbbi szorongások között. (31. l.) Hozzátennénk még ehhez, hogy az a bizakodás és vehemens tettvágy is, amellyel Kemény, Bécsből hazatérve, az erdélyi közélet terére lép, szintén Benkő igaza mellett szól. Kemény szorongásai, rémképei, fatalisztikus történetlátása későbbi geneziséük: az európai és a birodalmon belüli politikai, társadalmi, szociális viszonyok alapos megismerése nyomán alakulnak ki ezek benne, az 1840-es évek elejére, s még fel is erősödnek, amikor Keménynek be kell látnia, hogy Erdély vezető osztálya, de még az ellenzék nagyobbik része sem képes felismerni a kor kívánalmait, nem szándékozik a gyökeres reform útjára lépni.

Benkő Samu tanulmánya, sajnos, nem mentes néhány hibától, hiányosságtól. Formailag nem eléggé kimunkált írás. Szerkezete kifejezetten laza: kitűnően indul, de Kemény politikai működésének ismertetése közben (a 32–33. lap táján) megbillen, a gondolatmenet kissé kuszává, a tanulmány mozaik-szerűvé válik. Van egy-két tartalmi kifogásunk is. Szász Károly nemcsak a jogi műveltség és politikai iskolázottság terén volt nagy hatással Keményre, hanem a romantika egyes nagy európai képviselői felé is első sorban az ő ösztönzésére fordult Kemény. (11–13. l.) Érthetetlenül elsiklik Benkő Samu Keménynek az erdélyi törvényhatóságokban, főleg Kolozs megyében kifejtett munkássága felett: így pl. meg sem említi az 1842. évi nyári megyegyűlésen játszott igen fontos szerepét, nagyhatású beszédét. Ennek ismeretében talán azt sem írta volna le, hogy Kemény az 1841/43-i országgyűlés idején „magára az eszmei tisztázás közirői feladatát vállalta”. (32. l.) Kemény nagyon is aktív résztvevője volt a politikai életnek, s tulajdonképpen agitatív hangú publicisztikájával is komplexebb feladatot vállalt: az eszmei tisztázás, az iránymutatás mellett a reformoktól visszarettenők előrelökését vagy ostorozását. Néhány bosszantó évszám-hiba, elírás is akad a tanulmányban: az 1841/43-i országgyűlés nem 1842-ben kezdődött (32. l.); egy-két név (pl. a Wenckheim Béláé) többféle alakban szerepel a könyvben; a napló először — mint cikkünk elején már közöltük — az *Igaz Szó* című folyóirat 1964/11. s nem 1962/12. számában jelent meg (210. l.)

A napló könyvalakban való kiadása a Kemény-kutatás nagy nyeresége. Hiteles, jegyzetekkel kísért szöveg áll az irodalomtörténet rendelkezésére, Benkő Samu tanulmánya pedig — Papp Ferenc ma már alig használható monográfiája óta — az első kísérlet Kemény erdélyi korszakának bemutatására. Reméljük, megjelenése a hosszú évtize-

dek óta már csak újraértékelésekre vállalkozó Kemény-kutatókat figyelmeztetni fogja, hogy korszerű Kemény-képünk kialakítása bizonyos alapmunkálatok (pl. a publicisztika kiadása, feldolgozása, a regények genezisének feltárása, a töredékek elemzése) nélkül

egyszerűen elképzelhetetlen. Kemény Zsigmond politikai és esztétikai tevékenységének, a magyar próza fejlődésében elfoglalt helyének tisztázása nélkül pedig az egész korszakról is csupán hiányos jellemzést adhatunk.

Rigó László

ADY ENDRE ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI

5. köt. Újságcikkek, tanulmányok. Sajtó alá rendezte: Vezér Erzsébet. Bp. 1965. Akadémiai K. 455 l.

Az ÖPM negyedik kötetével zárult Ady váradai újságírói termése, s az ötödik kötet megnyitja a párizsi, majd a budapesti korszak cikkeinek sorát. A költő eszmevilága, életfelfogása, világnézete, hangja és stílusa fejlődik, de lényegében nem változik. Témáiban, problematikájában és szemléletmódjában azonban állandóan, időszakonként szinte ugrásszerűen gazdagodik, egyéni élményei, a történelmi viszonyok és a politikai események, a társadalmi helyzet alakulása szerint. Ady párizsi és pesti korszaka új, sokszor bonyolult feladatok elé állítja a kötetek szerkesztőit, mind a Függelékbe sorolandó névtelen, Ady-gyanús cikkek kiválasztásában és szerzőségük megokolásában, mind a jegyzetanyag összeállításában.

Az V. kötet Ady első párizsi évének publicisztikai termését gyűjti össze, 1904 februárjától 1905 januárjáig. Bár a köztudat az *Új versektől* (1906.) számítja az igazi Ady jelentkezését, a kötet versei már 1904 elején kezdtek sorjázni, nem sokkal Párizsba érkezése után. Ottani első évében kereshetjük tehát azokat az élményeket és hatásokat, amelyek lírai forradalmát kirobantották, emberi, művészi és eszmei fejlődését új korszakká érelték. Melyek voltak ezek? A Léda-szerelem és a beteljesülést megcsúfoló betegség tragikus tudata, az elébe táruló modern világ színes gazdagsága, a francia élet pezsgése, felszabadultsága, termékenyítő szellemi levegője, s gyötrő és lázító ellentétként: az onnan még sivárabbnak látott magyar valóság, a hazai közélet dühítő-kiábrándító kutyakomédiája. Mindez kibontakoztatta Adyban azokat a képességeket, amelyek már Váradon ott csíráztak és feszültek benne.

Ady emberi és költői érzésének folyamatát eddig általában lírájából kiemevezve követtük nyomon, pedig a verseknek érzelmi csomópontokba sűrített lírája csak hézagos képet ad a költő eszmevilágáról és belső fejlődéséről. Ady újságírói működése, körülbelül a tízes évek elejéig, szinte napról napra tükrözi, hogy mi hat rá, mi foglalkoztatja, lelkesíti vagy gyötri. E tekintetben különösen

érdekes korszak az első párizsi év. Bár Ady cikkeiből — a párizsi tudósításokból is — több válogatás jelent meg, nyilván teljességük hiánya miatt nem vállalkoztak még irodalomtörténészeink arra, hogy Ady lírájával egybevetve kifejtsek a párizsi út jelentőségét, elkészítsék és elmélyedően értékeljék szellemi és művészi mérlegét. Most azonban, az ÖPM ötödik kötetével, amely az *Új versek* költőjét megszüllő párizsi év élményvilágáról és hatásairól számol be a mindennapi újságírói munka részletességével és sokszor szinte naplószerű szubjektivitással, megnyit rá a lehetőség, sőt e munka sürgető köteleességként áll kutatóink előtt.

Nem e recenzió feladata azonban, hogy — akár csak vázlatosan is — elvégezze ezt az elemzést. Csupán áttekintésül soroljuk fel azokat a lényegesebb motívumokat, amelyek az első párizsi év jelentőségét kiemelik, s élményvilágára és a belőlük született cikkekre különösen jellemzők.

Mindenekelőtt utalunk arra az Ady fejlődése szempontjából érdekes tényre, hogy a magyar vidék — tehát mint ő írja némi gúnynyal — a „falu” formálta fiatal újságíró Budapest átugrásával egyenesen Párizsba szökkent. A mellőzés sértődöttségében ez bizonyos elégtétel volt számára. Erre céloz egy későbbi önéletrajzában. „Budapestet sok affektálással lenéztem... Váradról egyenesen Párizsba vitt a sorsom... s így gyerekes elégtélelemre kikerülhettem Budapestet” (1913.). A hiányzó átmenet miatt a nagy ugrásra való felkészülés fokozott izgalommal tölti el. „Az agyam, a szívem nagy tervek kohója... Ki akarok rohanni a legzűgöbbs életbe. Párizsba készülök. Megtermékenyülni” — írja a múlt számvetését a jövő terveit összegező búcsú cikkében (*Itthon vagyok*. 1903. nov. 26). Az utolsó szó fejezi ki, hogy érzett erőinek, képességeinek kiteljesedését várja Párizstól: a „csodát”, mint egy levélben írja Lédának. De nemcsak a szerelem vonzása és a Léda által külön varázst kapott Párizs érzelmi elragadtatása lobog benne. Az útra készülődve komoly, munkás programot ké-